

По повод 33-годишната от убийството на Георги Марков сайтът **Държавна сигурност.com**

предлага текст на

Цвета Трифонова,

който посветен на творчеството на писателя. Публикацията е фрагмент от студията върху есетата на Георги Марков „До моя съвременник“. Цвета Трифонова (1944) завършва през 1979 г. завършва българска филология и история в Софийски университет “Св. Кл. Охридски” с първа за времето си дипломна работа за Стефан Стамболов.

От 1981 г. работи като специалист в сектор “Литературно изворознание” в Института за литература при БАН. Публикувала е над 100 студии, статии, рецензии в научни сборници, литературни списания, вестници и справочници. Съставител, редактор и автор на предговори и справочни апарати на книгите “Мойра. Епистоларният роман на Яна Язова и Александър Балабанов” (1996); “Война” (2001), роман от Яна Язова, подготвен за печат по чернови от архива на писателката; “Данаил Крапчев и в. Зора. Незабравимото”.

Редактор и автор на предговор, бележки и приложения към романа “Покривът” от Георги Марков (2007). Цвета Трифонова е автор на книгите “Архив Никола Вапцаров. “Аналитичен опис” (1990); “Писатели и досиета. Политико-литературни очерци и документи” (2004, 2007); “Никола Вапцаров. Текстът и сянката. Текстологични прочити и анализи” (2004). Изследва творчеството на Георги Марков в поредица от студии: Пиесата “Комунисти”. Взривяване на мита”; “Покрив без основи”; “Бял ангел с бели крила”; “Задочни репортажи за България. Биобиографски сюжети”; “Никола Вапцаров и Георги Марков - паралели, сходства, противостояния”.

Няма начин проблемът за героите и героизма да не породи траен интерес у писател с изострена гражданска чувствителност като Георги Марков. Първо трябва да се има предвид, че това бе най-експлоатираната, маникално промотираната спекулация на комунистическия режим в България. Строяха се паметници през глава на всяко бърдо и площадче, непрекъснато течаха демонстрации и тържествени проверки по всякакви поводи и дати, на всякакви места дори в детските „лагери“, кръщаваха се градове, улици, заводи, кораби, театри, училища и пр. „Геройското“ бе завладяло не само социалните пространства, то бе набивано перманентно в съзнанието на инертното ни ошашавено общество.

Налудничавата комунистическа шизофрения разбира се бе въпрос на целенасочена пропаганда и политика. Манипулираното съзнание на потиснатата маса трябваше да веднъж завинаги да запомни, че е задължено да плаща за кръвта на „техните герои“, тълпата да се чувства смирена и нищожна пред изтъпанчените корпуси на комунистическите идоли. Гранитно-бронзовите им истукани трябваше да символизируют вечността на режима, да материализират страха, чувството за малоценност и усещането за безизходност в психиката на няколко поколения. Всеки, роден през втората половина на 20 век познава и ще помни до края на живота си това състояние, което беше гробница за душите ни.

И тогава се намери този смел мъж, който засвидетелства в слово епохата и живота ни в нея, с ясни и дръзки послания се опита да освети гаснещия дух на сънародниците си, да разтърси апатията на скотското ни живуркане. Разработва политическата по съществуващата тема в различни жанрови трансформации – в романа „Покривът“, в пиесите „Атентат в затворената улица“, „Комунисти“ и „Архангел Михаил“, в „Задочните репортажи“ и в цикъла „До моя съвременник“. Във всички споменати произведения темата тръгва от политическото, но задълбава в морално-етичните аспекти на представата за героизма. Това е основната тема в „Комунисти“, създадена по юбилейна поръчка, която Георги Марков така да се каже „опорочава“, показвайки различни „героически“ ипостаси – идеалисти, доктринери – фанатици, параноични персони, самотни, заблудени и покрусени човешки същества. Заради което драмата не вижда бял свят оттогава и досега.

Същият мотив се пренася в романа „Покривът“ и в драматургията на „Архангел Михаил“

Написано от Цвета Трифонова
Неделя, 11 Септември 2011 14:49

като навсякъде е конституиран под формата на дискусия – между Началника (с прототип полицаия Гешев) и осъдените „герои“, между Полицаия и Лекаря (Арх. Михаил), между сталиниста Донков и „врага с партиен билат“, инженер Димшин от „Покривът“. Като се маркират възловите цитати в изказванията на персонажите от тези произведения, ясно се разчита възгледът на писателя за „геройството“ и „саможертвата“ – според него е неестествен акт, който е по близо до патологията, отколкото до нормалността, пренебрегване на сакралния дар на живота и предателство спрямо майката, която те е родила.

Но също, че може да е високомерие и презрение към нормалната човечност, за която животът е драгоценен дар от Бога. Още две съпътстващи тези за героите и геройството се дискутират в двете пиеси. Не умозрителни, а извлечени от опита на автора, придо-бити от работата му със секретните архиви на МВР през 1968 г. Успял е да изчете 200 полицейски досиета, а това е сериозен шанс да навлезе в тайните мотиви на битката за власт. Документите силно са вълнували Георги Марков, защото и в „Комунисти“ и в „Архангел Михаил“ поставя въпроса за подмяната – че „героят“ може да бъде изфабрикуван от тайните служби, така както може да бъде изфабрикувано и предателството. И в двете творби циничното признание излиза от устата на охранниците на властта, в чиито ръце са архиви и документи.

Те афишират възможността да подменят, както лицата, така и ролите им – истинският герой да бъде изтипо-сан като предател, а предателят – поставен в ролята на герой. И от тържествено-фанфарна и юбилейна в конюнктурата, темата за героизма в творчеството на Марков зазвучава с трагически и саркастически интонации. И не напразно, не напразно! Отредено му е сам да стане жертва на подмяната. Родолубецът, дисидентът, заложил главата си за свободата и достойнството на родината си, е осъден от български съд за държавна измяна. Арогантна присъда на продажните марионетки на Кремъл спрямо истинския син на окупираното отечество.

Втората теза е морално етична – Георги Марков на висок глас изрича истината, че платеното геройство се обезценява и обезсилва, когато поиска да му бъде платено, че паметниците и панагериците за вечност заличават моралната стойност на всяка само-жертва. Според него подвигът е високонравствен и безмълвен акт, истинският герой е безкористният и той не желае и не предполага отплата или прослава за своята саможертва. Интересно е да се каже, че художествените и публицистичните текстове по темата са свързани, инварианти и автоцитати преминават от една формация в друга и така подчертават последователната позиция на писателя – той не вярва на патетиката и на героическите пози. Защишава живота като уникална и най-висша ценност, за да бъде пожертван за някаква идеологическа доктрина, също тъй е изпълнен със съмнение, както към властващата партия, така и към

Написано от Цвета Трифонова
Неделя, 11 Септември 2011 14:49

канонизираните от нея кумири. Точно това няма да му простят мнимите „герои”, докопали се до висши постове и власт върху костите на погиналите си другари.

Квинтесенция на темата е изведена в едноименното есе „Героите”. Изградено е като сблъсък на антитези и представлява своеобразен етичен кодекс на хуманизма в най-широките му измерения. В началото се представя наложената официозна представа за героите - романтичните им ореоли, вяност на идеалите, сливане на дело и живот, свръхчовешка сила, висша красота на подвига, легендарна смърт. Героическият канон изглежда прост, еднопосочен и привлекателен, за разлика от противоречията, лутанията и съмненията в живота на обикновения човек. Но веднага следват въпросите, съполагащи канона с живия, нормалния живот.

Питанията директно слагат пръст в раната. ”Не е ли това най-лесното? Не е ли цялата тази последователност и жертвеност сигурен признак на беден дух? Не е ли всичко това израз на душевно опустошение, на отричане на цялото многообразие и всички цветове на природата?” – показателна е повтарящата се отрицателна конфигурация на въпросите. Това е стилистична фигура, насочваща към отговорите и те са следните – Георги Марков проглежда зад екзалтираните жестове в стремеж да разкрие психическите и личностните мотиви на героическите поведения. И какво открива там – наличие на ограничен ум, бездуховност, параноична психика. Зад жертвения акт понякога стои чист идеализъм, но често и суетна демонстрация на превъзходство, високомерие, отричане на другите, възхищение от себе си.

Инварианти на моралните интуиции спрямо „героичното”, вече дискутирани в „Задочните репортажи” и „Комунисти”, се появяват и тук. Сега във вид на императивна норма – „един герой не е повече герой, след като му се плати - било с надгробен паметник, било с посмъртна пенсия” - категоричен е писателят. В основата на тези думи стои опитът от живота в България, където алчната за привилегии комунистическа камарила бе превърнала раздаването на звания и посмъртни пенсии в гротесков и безсрамен карнавал на пошлостта, дори паметници си строяха приживе. Но също така с това изречение Георги Марков залага етически императив, с който предрича себе си, сам си е заложил трансцендентална програма – да няма за него надгробен паметник, да няма посмъртна пенсия. Етическата максима несъмнено е влязла в ухото на съдбата, поне досега е така.

Антитезата е начин героят и героизмът да се съположат с ценностите и психиката на нормалния човек. В по мащабен план тя съполага Животът и Смъртта като екзистенциални стойности. Позволява прецизен психологически срез, постигнат с

Написано от Цвета Трифонова
Неделя, 11 Септември 2011 14:49

пестелив изказ. В тези есета няма думи без тежест, семантиката им е нажежена до крайност. Антетичните конструкции обхващат всички равнища на текста – лексикално, стилово, образно. Ето как са подредени дихотомиите: „героя – подлеца; героя – обикновения човек; вечния ореол на героя – безчестието на подлеца; камъка на героя – тялото на живия човек” .

В тях са скрепени мерзките сюжети на разделение, противопоставяне, подчинение и всекидневно унижение на милиони човешки същества под гранитния ботуш и тежкия юмрук на мрачни, каменни физиономии, обявени за паметници на герои. Писателят разчита гранитните и словесни митологии като пропаганден и психологически инструмент за тотално подтисничество, а не като израз на почит и преданост към „героите” . Връх на лицемерие и пристворство на властващите негодяи, които отдавна са предали идеалите и заветите на борците. Затова позицията му е категорична – тя е респект към нормалния, слабия човек с неговите недостатъци, защото е „по-човешки, по-искрен и по-честен”. „Защото героят със своята изключителност не е нищо друго, освен нашето отрицание” – казва Георги Марков сочи психичните травми върху обществото , нанесени от култовете към героичното – да смачкват самочувствието на обикновения човек, да му натякват, че е подлец и нищожество, вечно длъжен да се кланя на бронзовите идоли. Това не може да бъде разбрано, без да е било преживяно, почувствано, изстрадано.

Българинът Георги Марков изпреварващо предрича мотивите на милионите източно-европейци, които десет години след гибелта му, с голи ръце и с чукове, с гняв и сълзи, с ненавист и ликуване, се втурнаха да събарят символите на комунизма и тотализма¹. Заключителната част на текста е набор от максими и афористични фрази, които би трябвало да влязат в учебниците по стилистика, етика и журналистика. Пределно концентриране на значения, максимална смислова натовареност, висок интелектуален слог са белези на есеистичната класика.

Чувства се как вдъхновена мисъл движи ръката на писателя. Нравствените оценки са заковани в точни максими от рода на следните: „Защото героят със своята изключителност не е нищо друго, освен нашето отрицание”; И ти намираш, че героизмът, когато не е акт на лудост ,е акт на безчестие”; Героизмът е само един миг, а животът не е миг; И колко лесно е да бъдеш герой в един миг вместо да бъдеш човек цял живот; И ти си казваш – слава Богу, че природата е раждала и ражда човеци, но не герои.” Всяко от тези изречения може да съществува автономно като манифестен код на хуманизма. И все пак това есе се оказва отправна точка към един от най-странните парадокси, случващи се в историята на човешкостта. Доказва, че действителността неочаквано може да опровергае едно убеждение, а може и да го потвърди като образец от висша класа. Словото, родено от просветен ум и чиста духовност , изглежда

Написано от Цвета Трифонова
Неделя, 11 Септември 2011 14:49

носи енергия с необикновен заряд, способно е да преформатира съдбата. Както се случва с автора на тези крилати изречения.

Той е нормалният, обаятелен мъж, който обича живота и му отдава всичките си сили и способности. Сам преодолява изпитанията и трудностите на всекидневието, а то е низ от битки и страдания. Преборва се със смъртта в туберкулозните болници, с талант, упорство и труд си пробива път до пре-стижа на елитен писател, мълчаливо понася неволите на изгнаничеството, въпреки пренебрежението на чуждото общество спечелва победа в конкуренция със западната култура, (Единбургския фестивал)², пише денонощно на старата си машина, непрестанно пътува между държави и радиостанции, обича близките си, страда за родината си, навсякъде усеща как дебнеща заплаха диша във врата му. Нито за миг не се мисли за герой, напротив, с аристократския си финес не понася глупавите демонстрации на изключителност. И все пак самият той е изключителен като личност и съдба - природно надарен е с високи морални и душевни качества – отговорност и последователност, независимост на характера, творческа амбиция, душевна чистота и почтеност, жизнелюбив темперамент, интелектуална широта, магнетична харизма³.

Остава си момчето от крайния софийски квартал, но е от породата на възвишените личности с ярка харизматичност и влияние. Логиката на Злото не би могла да изтърпи непрестанните предизвикателства на своето отрицание, заема се да го унищожи. Целият му динамичен и неспокоен живот, подлото убийство и мъчителната агония в болницата „Сейнт Джеймс“, трагичната му гибел накрая, пряко волята му, превръщат Георги Марков в герой, освен в национален, и в морално-етичен, в хуманитарен мащаб. Не той, а враговете му са причина за отключване на нежеланата метаморфоза. Но и в безсмъртието остава автентичен и адекватен на изповяданите принципи – безкористно посветен на идеала за свободата на личността, погинал в мъки, а не с лозунги на уста, и в гроба низвергнат далеч от родната земя, без паметници, музеи и пиедестали, без оди и фанфари.

Случва се обратното – охулен и обруган с клевети и анатемни от морални пигмеи, премълчаван от сервилната интелигенция. Създател на еталон за човешката нормалност в слово и текст, обречен е да го превърне в реалност с цената на живота. Защото както казва Йосиф Бродски „Всяко изкуство в действителност е вид молитва. Всяко изкуство е изпратено до ухото на Бога.“ Философско-публицистичните му есета са програма за самопостигане на Аза в дълбинния смисъл на тази категория и същевременно го включват в широка мрежа и взаимодействия с обществото и света. Дисидентът – емигрант Стефан Маринов може би е първият, който прозира, че Георги Марков е изкачил трудния и стръмен връх на сублимна себереализация.

Още тогава отправя към убийците пророчески думи: *„Каква диалектична ирония – не на земята го проснахте, а го издигнахте на хребета на нашия страшен век, внесохте го най-тържествено в пантеона на българския дух и го положихте там за вечни времена.“*

Все още очакваме сбъдването на провидческата мисъл, но има надежда, че децата на свободата от 21 век ще поемат неизпълнения дълг на нацията към един от светците на България.

Бележки към текста:

- 1 – Не и в родината му България ако се погледне одисеята около Паметника на Съветската армия в София.
- 2 – С пиесата „Архангел Михаил“ спечелва първа награда на театралния фестивал в Единбург през 1974 г. Тази пиеса не се поставя и досега от българските театри.
- 3 – Виж интервю на Дейвид Филипс за БНТ, Лондон, 1992 г.
- 4 – Изъди Сатана.